

نسخه‌ای نفیس از کتاب الروضة البهية شهید ثانی

محمد کاظم رحمتی

در میان نسخه‌های اهدایی مجموعه سید محمد صادق طباطبائی به کتابخانه مجلس، نسخه‌ای از کتاب الروضة البهية فی شرح اللعة الدمشقیة نوشته شهید ثانی زین الدین بن علی بن احمد عاملی (متوفی ۹۶۵) قرار دارد که به دلایلی از جمله قدمت آن (کتابت در ۹۷۰) نسخه‌ای نفیس از این کتاب است. اما نکته با اهمیت دیگر این نسخه، برخی حواشی و مطالبی است که در آغاز نسخه آمده است. توصیفی از این نسخه که در مجلد ۲۴، ص ۳۳۶ - ۳۳۷ فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مجلس آمده، و در آن یادداشت اشاره شده که در این نسخه، گزارش دیگری درباره شهادت شهید ثانی آمده که با گزارش شیخ حر عاملی متفاوت است و این انگیزه‌ای شد تا به کتابخانه مراجعه کنم تا نسخه را از نزدیک بررسی کنم. پیش از شروع نسخه عبارت‌ها و مطالبی در برگ‌های آغازین نسخه آمده که مهم و جالب توجه است و فهرست نگار محترم تنها به برخی از این مطالب اشاره کرده‌اند. تمام این حواشی و مطالب عموماً به یک خط است و در مواردی نیز مؤلف این حواشی از خود به صورت اختصاری ع- ک یاد کرده است. آنچه که توجه مرا به خود جلب کرد، مطلبی بود که در این نسخه با عنوان اطلاعی درباره شهادت شهید ثانی آمده بود. این اطلاع با گزارش شیخ حر عاملی درباره شهادت شهید ثانی که اینک می‌دانیم اساساً روایت و گزارشی نادرست بوده، تفاوت دارد. متن این یادداشت چنین است:

«قبض الشارح رحمة الله بامر السلطان سلیمان بمكة المشرفة ثامن شهر ربیع الاول سنة خمس و

ستین و تسع مائة حين فرغ من صلوة العصر بالمسجد الحرام و اخرج الى بعض دور مكة و بقى محبوسا شهرا و اربعة ايام ثم سير به على طريق البحر الى قسطنطينيه و قتلوه بها فى تلك السنة و بقى مطروحا ثلاثة ايام ثم القوا جسده الشريف فى البحر قدس الله روحه كما شرف خاتمه بمحمد و آله الطاهرين و كانت ولادته السنة احدى و عشر و تسع مائة»^۱.

از نکات جالب توجه این نسخه آن است که حواشی هر چند اندک از خود شهید ثانی (گاهی با عبارت منه رحمة الله و گاهی با عبارت منه) در آن آمده و با همان دست خط حواشی از خلیفه سلطان و حواشی از فردی به نام ع - ک آمده است. همچنین با همان دست خط در حاشیه اطلاعی درباره تاریخ شهادت شهید اول به نقل از دست خط شیخ عبدالصمد که احتمالا همان عبدالصمد حارثی نیای شیخ بهایی باشد، آمده است که متن آن چنین است:

«وجدت مكتوبا فى ظهر كتاب هكذا: وجد بخط الشيخ عبدالصمد على حاشية كتاب البيان للشهيد الاول رحمة الله استشهد محمد بن مكى رحمه الله يوم الخميس التاسع من جمادى الاولى سنة ست و ثمانين و سبع مائة».

همین دست خط شعرى از ظهر نسخه ای از کتاب الکافی نقل کرده و گفته که این شعر را به خط ملا محسن فیض کاشانی (متوفی ۱۰۹۱) بر ظهر نسخه ای از کتاب الکافی یافته است (وجد مكتوبا بالخط الفيض رحمة الله فى ظهر كتاب الكافي). همچنین شعرى درباره شیاع آمده است. پرسشی که اینک می توان مطرح کرد آن است که شخصی که با عنوان ع - ک نامش آمده و عبارات فوق را بر ظهر نسخه کتابت کرده و گاهی نیز حواشی از او در نسخه آمده کیست؟ نکته جالب توجه آن است که نسخه های خطی دیگر نیز موجود است که در برخی فهرس خطی گفته شده که حواشی ع - ک بر آن آمده است. برای یافتن پاسخ این پرسش از استاد و دوست بزرگوار آقای رضا مختاری مدد جستیم و ایشان متذکر شدند که این علامت اختصاری شیخ علی بن محمد بن حسن بن زین الدین (۱۰۱۳-۱۱۰۳) مشهور به شیخ علی کبیر است که برای تمایز از برادرزاده اش شیخ علی بن زین الدین بن محمد بن حسن عاملی مشهور به شیخ علی صغیر از او به شیخ علی کبیر یاد می شود.^۲ همچنین گاهی این علامت به صورت ع - ل نیز ذکر شده است.^۳ شیخ علی کبیر در بخشی از کتاب الدر المنثور از کتابخانه نیای خود شهید ثانی یاد کرده و گفته که این کتابخانه مشتمل بر دو هزار کتاب بوده که در طول زمان تنها دویست کتاب از آن باقی مانده که در زمان وی آن کتابها به ایران آورده شده است.^۴ از قضا یکی از نسخه های معرفی شده در مجموعه طباطبائی نیز احتمالا یکی از همان دویست نسخه باشد. این نسخه که نسخه ای کهن از کتاب قواعد الاحکام فی مسائل الحلال و الحرام علامه حلی (متوفی ۷۲۶) که نسخه ای کهن است و شاگرد علامه جمال الدین محمد بن حداد حلی آن را کتابت کرده است. شیخ علی کبیر خود حواشی مختلفی بر این نسخه با علامت ع - ل آمده است (فهرست، ج ۲۴، ص ۳۷۶). من این نسخه را ندیده ام اما به نظر گرفته فهرست نگار محترم که حواشی از محقق کرکی بر این نسخه آمده نادرست باشد و این حواشی در حقیقت از آن علی بن عبدالعالی میسی (متوفی ۹۳۸) باشد. در همان فهرست (ص ۶۱) نسخه ای از شرائع الاسلام محقق حلی

معرفی شده که در آن حواشی از زین یعنی شهید ثانی و مفلح یعنی میسی آمده است. در حقیقت نسخه ای از شرائع الاسلام که دارای حواشی از ابن مفلح بوده احتمالاً بر اساس نسخه ای از ابن کتاب باشد که بعدها در اختیار شهید ثانی قرار گرفته و این حواشی با عنوان مفلح یا گاه با اسم علی بن عبدالعالی آمده که در مواردی به اشتباه باعث شده تا فهرست نگاران متوجه این مطلب نشده و آنها را به علی بن عبدالعالی کرکی (متوفی ۹۴۰) نسبت دهند. در مجموعه طباطبائی نیز نسخه ای مختلفی از آثار علامه حلی با حواشی از محقق میسی و شهید ثانی موجود است (همان، ص ۶۵، ۷۵).

پی‌نوشت‌ها:

۱- اکنون بر اساس چند گزارش شاهد عینی از ماجرای شهادت زین الدین می دانیم که گزارش شیخ حر عاملی نادرست است. برای تفصیل بحث بنگرید به:

Devin J. Stewart, "The Ottoman Execution of Zain al-DĒn al-ĀmilĒ," *Die Welt des Islam*, Volume 48(3/4) (2008), pp. 289-347.

این مقاله توسط راقم این سطور به فارسی ترجمه شده و در مجموعه مقالات کنگره شهیدین منتشر خواهد شد.

۲- برای شرح حال شیخ علی کبیر بنگرید به: افندی، ریاض العلماء، ج ۴، ص ۱۹۷-۱۹۹؛ شیخ آغا بزرگ طهرانی، طبقات اعلام الشیعه: الکواکب المنتشرة فی القرن الثانی بعد العشرة، ص ۵۴۵-۵۴۶. برای شرح حال شیخ علی صغیر بنگرید به: سید حسن صدر، تکملة اهل الآمل، تحقیق حسین علی محفوظ، عبدالکریم الدباغ و عدنان الدباغ (بیروت، ۲۰۰۸/۱۴۲۹)، ج ۱، ص ۲۶۵.

۳- در نسخه های خطی که سابقاً در مدرسه نواب بوده و اینک در کتابخانه آستان قدس رضوی نگهداری می شود، چند نسخه از ارشاد الاذهان الی احکام الایمان علامه حلی وجود دارد که تصحیح شده و حواشی از ع - ل فخر الدین و کسان دیگری بر آن است، که این آثار نیز از همین شیخ علی کبیر عاملی است. برای توصیفی از این نسخه ها بنگرید به: فهرست نسخه های خطی دو کتابخانه مشهد، ص ۴۴۹-۴۵۰. همچنین در همین کتابخانه چند نسخه ای از شرائع الاسلام محقق حلی (همان، ص ۴۵۹-۴۶۱) معرفی شده که بر یکی از آنها حواشی از ع ل و مفلح و غیره و بر چند نسخه دیگر حواشی از ع - ل آمده است. مفلح نشانه اختصاری علی بن عبدالعالی میسی (متوفی ۹۳۸) و استاد و شوهر خاله شهید ثانی است. همین گونه چند نسخه از کتاب قواعد الاحکام فی معرفة الحلال و الحرام علامه حلی (همان، ص ۴۶۴) در آن کتابخانه موجود است که دارای حواشی از علی عاملی با علامت اختصاری ع ل است. مجموعه هایی حاوی رساله های فقهی نیز در این فهرست (ص ۴۶۶، ۴۶۹) معرفی شده که آن نیز با حواشی از ع ل است. برخی از این آثار کهن هستند و احتمال دارد که در اصل نسخه های کتابخانه شهید ثانی باشند که به مشهد انتقال یافته اند. چند نسخه ای نیز از کتاب المختصر النافع محقق حلی نیز در این کتابخانه با حواشی ع ل موجود است (همان، ص ۴۷۴).

۴- علی بن محمد عاملی، الدر المنثور من الماثور و غیر الماثور، ج ۱، ص ۲۹۰، پانویس.